

DALLOS ISTVÁN

Két kor mezsgyéjén

A szlovákiai magyar könyvkiadás több jelentős pozitívummal gyarapodott. Turczel Lajos könyve, a *Két kor mezsgyéjén* az első világháborút követő államfordulattól 1938-ig terjedő időszak csehszlovákiai magyar társadalmi, irodalmi, művészeti fejlődése feltételeit és problémáit taglalja, s ad átfogó képet azokról a szerteágazó kérdésekről, amelyek a kisebbségi sorsba került magyarságot szellemi életének göröngyös útján kísérték.

Előjáróban megállapítható, hogy a *Két kor mezsgyéjén* a szlovenszkói magyar kisebbségi irodalomtudomány, irodalomtörténeti kutatómunka igényes teljesítménye.

A bevezető részben az avatott történész objektivitásával tárgyalja a három nyelveterrületre szakadt és nyelvszigeteken élő szlovenszkói magyarság életkörülményeit és a fejlődés lehetőségeit károsan befolyásoló eseményeket.

Feltárja a hivatalos csehszlovák népszámlálások adatai szerinti állandó létszámcsökkenés okait, utal a trianoni békeszerződésben, később pedig a polgári csehszlovák alkotmányban s a nyelvtörvényben biztosított jogoknak a gyakorlatban való értelmezésére és a téves jogmagyarázatokra, valamint a polgári kormány manővereinek következményeire, ami a hontalanná vált szlovenszkói magyarok számát felduzzasztotta, a kisebbségi magyarság ellenállását, nemzeti erejét és törekvéseinek eredményeit természetesen csökkentette.

Objektív ténymegállapításaiból kiolvasható a polgári rendszer elvi állásfoglalása és gyakorlata közt tátongó szakadék, a látszat és a valóság világának kettőssége, ami a kisebbség életfeltételeit illetően egzisztenciális veszélyt jelentett a szlovenszkói magyarság számára, és azt védelmi harcának fejlesztésére kényszerítette. A kisebbség önvédelmi harca létkérdéssé vált, és politikailag három csoportra oszlott: a negativista ellenzékiesség, az aktivizmus és a kommunista párt kikristályosodó politikájára. A magyar ellenzék sérelmi politikája belpolitikai szempontból demagóg volt és a magyar kormány revíziós törekvéseinek eszköze. A kormány politikáját az ízléstelenségig dicsérő és a való helyzetet elkendőzni igyekvő – a kormány által bőkezűen dotált – aktivizmus szervilis volt; hitelét saját ellentmondásai rontották le, ami a tömeghatás természetszerű meggyengülését vonta maga után.

A kommunista párt nemzetiségi politikája a húszas évek elején még ellentmondásokkal küszködött, de az 1924-es második kongresszustól kezdve egyre következetesebben hirdette a nemzetiségi politika lenini elvét, mely a kisebbségek önrendelkezési jogának alapján állt. A párt és sajtója következetesen harcolt a nemzeti elnyomás ellen, leleplezte és nyilvántartotta a kisebbségek sérelmeit.

A könyv terjedelmes fejezetében tárja fel az iskola és iskolán kívüli népnevelés kérdéseit, statisztikai adatait, a mesterséges asszimiláció és a kisebbségellenes iskolapolitika rendkívül negatív szerepét, a törvényben biztosított jogok kijátszását. Részletesen tárgyalja a magyar nemzetiségű főiskolások szervezkedésével, a diákmenzák létesítésével összefüggő kérdéseket és az ellenzéki magyar pártoknak a haladó szellemű diákcsoportokkal szembeni magatartását, valamint leszögezi: „Az ellenzéki pártok a Társadalmi Nagybizottság révén kezükben tartott magyar diákmenzát politikai befolyásuk erősítésére használták fel, és ha szükségesnek látták, akkor fékként is alkalmazták az általuk hirdetett magyar egység megbontói ellen.”

Az iskolán kívüli kulturális életben a meglevő magyar kulturális egyesületek felosztásáról, illetve a működésük felfüggesztéséről ad átfogó képet. Kritikus hangon ismerteti a magyar ellenzéki pártok, valamint az aktivisták szerepét, bőven idézve Balogh Edgár egyik híres cikkének megállapításait: „Mi kisebbségi fiatalok megbecsüljük a cseh és szlovák nép nemzeti önállóságát s nagy történelmi erőt üdvözlünk függetlenségükben. De nem tagadjuk, hogy e történelmi erők túltengései ellen harcolni akarunk értelmiségi voltunk tudományos fegyvereivel.” A továbbiakban a szerző rámutat az ellenzéki pártok negativizmusa folytán előállt helyzetre, nevezetesen arra, hogy nem használták ki a járási közművelődési területek anyagilag támogatott szerveinek megalkotását, ami a szellemi téren jelentkező veszteségen túl sok milliós anyagi hátrányt is eredményezett a magyarság számára.

A könyv írója az *Ifjúsági mozgalmak* című fejezetben nagy forrásanyagra támaszkodva részletesen és érdekesítően tárgyalja a regösmozgalom, a Sarló, a Magyar Munkaközösség, a főiskolai magyar szemináriumok stb. kibontakozását és szerepét, a népfront szellemű Magyar Fiatalok Szövetségének megalakulását és működését, a nagy reményekre jogosított Tavasz Parlamenti célkitűzéseit, melyeknek érvényesülését a jobboldali kulturális szervezeteknek az egyesült ellenzéki párt nyomására indított bojkottja hiúsította meg.

A csehszlovákiai magyar irodalmi élet kialakulásának sajátos körülményeit ismertette utal Fábry Zoltán frappáns megállapítására: „Szegények voltunk és kevesen: a semmi talaján újat kezdők. Nem voltak tapasztalataink, hagyomány nélküliek voltunk, ismeretlenek s szervezetlenek.” Az irodalomtörténész megfontolt hangján ismerteti a felelősség kérdését a fonák helyzet kialakulása tekintetében, a burjánzó dilettantizmus túltengését, melyet egyes jobboldali vezetők védelembe vettek, mint az adott viszonyok közötti elnemzetlenítés veszélye elleni küzdelmet. Bő idézetekben ismerteti az élvonalbeli írógárda tagjainak (Fábry, Győry, Kovács, Féja, Szalatnai, Vass, Krammer stb.) helyzet rögzítő megállapításait, a *Korunk*, *Az Út*, a *Magyar Nap* stb. e kérdésekkel kapcsolatos cikkeinek lényegét. Alapos tárgyismerettel foglalkozik az irodalmi kezdeményezések, szervezkedési kísérletek, könyvkiadási viszonyok rendezetlenségeinek jellemző momentumaival, melyről többek között Marék Antal így írt: „Hósi eposz lenne, ha megírnók azokat az esztendőket, amelyekkel birkózott az írók tömege, a könyvkiadástól fázó kiadók s a gazdaságilag megsemmisített kisebbségi magyarság.”

Megállapítja a szerző, hogy „a polgári társadalmi rendszer feltételei, illetve a kisebbségi helyzet korlátozott lehetőségei között sorra meghíúsultak azok a kísérletek, amelyek – különböző világnézeti platformon vagy érdekvédelem alapján állva – az itteni magyar irodalom erőinek összefogására, szervezett és céltudatos kibontakozására irányultak.” Igazat ad Fábry Zoltánnak, aki megírta: „A szlovákiai magyar irodalom házilag kezelt eredmény és valóság maradt, mert helyzetéből, adottságaiából adódóan, már eleve háttérbe szorult [...] és sose tudta magát úgy megmutatni, hogy látva lássák és mondva mondhassák.”

A tudományos élet, a művészetek és a sajtó kérdéseit taglalva leszögezi, hogy azok az akadályok és hiányok, amelyek a csehszlovákiai magyar irodalom fejlődését megnehezítették, a tudományos élet és a művészetek viszonyában még súlyosabban estek latba.

A csehszlovákiai magyar sajtóról szóló fejezetében Turczel kitér a napilapok politikai és irodalmi szerepére, az ifjúsági sajtó, a szaklapok és ezzel kapcsolatban a rádió magyar adásainak pozitívumaira és méltatására. Az irodalmi és kultúrpolitikai folyóiratokról szóló terjedelmes rész az irodalomtörténész bő adathalmazával alátámasztott alaposágával tárja fel több tucatnyi megindult és nagyrészt tiszavirág-életű folyóirat sorsát, idézve Csanda Sándor és mások tanulmányinak fejtegetéseit és megállapításait is. Foglalkozik a jelentős *Tűz, Az Út, Új Szó*, a konzervatív-dilettáns *Új Auróra* és a *Magyar Minerva*, az *Új Munka*, a *Magyar Írás*, a *Magyar Figyelő*, a *Tátra*, a *Nemzeti Kultúra*, az *Új Szellem*, a *Magyar Album* életével. Az *Új Munka* tragikus sorsát jellemezve megállapítja a szomorú tényt: „Teteme körül a vidéki keresztényszocialista sajtó valóságos örömtáncot lejtett.” Objektív megállapításokkal tárgyalja a *Magyar Írás* küzdelmes életét, képet fest az irodalmi életben meghonosult fonák helyzetéről, mely például a *Tátra* folyóirat elgáncsolását is jelentette, ismerteti a második (Staud-féle) *Nemzeti Kultúra* gyászos szerepét, mely mindössze egy számot ért meg, az ismert szlovenszkói irodalmi specialitás, a „morituri te salutant” jegyében. Végezetül méltatja a külföldön megjelent irodalmi szemlék magatartását, melyek felkarolták a szlovenszkói magyar irodalmi törekvéseket és rendszeresen foglalkoztak irodalmunk kérdéseivel.

A tudományos alaposággal megírt könyv nemcsak az irodalomkutatók számára íródott, hanem izgalmas olvasmányt jelent a szlovenszkói magyarság szellemi életének múltja iránt érdeklődő egyszerű olvasó számára is. A két világégés közötti időszak társadalompolitikai, irodalmi és művészeti életének sok ismeretlen részletét feltáró mű mondanivalóját a bőséges adattár hitelt érdemlően támasztja alá.

Köztudott, hogy a magyar szellemi élet, a társadalmi, irodalmi, művészeti múlt történéseit teljesen felölelő munka, korszerű, minden kérdésre kiterjedő hiteles feldolgozás eddig nem jelent meg nálunk, csupán adalékok, portrék, tanulmányok ismertették a kisebbségi sors szellemi életének mozzanatait. Elsősorban ezért jelentős Turczel Lajos – sok ismeretlennel bíró egyenletet megoldó – könyve a *Két kor mezsgyéjén*, mely mint a szlovenszkói magyar szellemi élet tükörképe, keresztmetszete egy hűs esztendőt jelentő korszaknak. Joggal kér helyet a könyvtárakban és az olvasó asztalán egyaránt ez a 310 oldalas, testes mű.

(*Szabad Földműves*, 1968. január 6. 7. p.)

SZEBERÉNYI ZOLTÁN

Turczel Lajos: *Két kor mezsgyéjén*

(Tatran Könyvkiadó, 1967)

Az utóbbi években megfigyelhető a két háború között eltelt időszak csehszlovákiai magyar irodalma kutatásának bizonyos felélénkülése. Nemegy maradandó értékű összefogás és részlettanulmány jelent meg hazai és magyarországi kutatók tollából. Ezek a munkák azonban valahogy figyelmen kívül hagyták, vagy csak futólag érintették azokat a sajátos politikai-társadalmi körülményeket és adottságokat, amelyeken, ill. amelyek ellenére ez a kisebbségi kultúra kifejlődött. Nem tárták fel eléggé a kisebbségi élet szellemi és anyagi relációt, a társadalmi és irodalmi élet össze-